

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΑΤΩΦΛΙΟΥ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων εἰς τὰς Μυκῆνας παρουσιάζει πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπεξεργασίας. Τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὰ ἴχνη αὐτὰ ὁ προσορισμὸς δὲν εἶναι σαφής, μερικὰ δὲ ἐρμηνεύονται κατὰ διαφόρους τρόπους ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὰς πού τὰ ἀναφέρουν. Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ τὰ ἐξετάσῃ καί, διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς λειτουργικῆς τῶν χρησιμότητος ἀλλὰ καὶ τῆς χρονολογίας τῶν, νὰ ἀποκαταστήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν εἰκόνα τοῦ κατωφλίου κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν¹.

Ἡ ἐγκατάλειψις καὶ κατερείπωσις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἤδη χρόνους ἐπέφερον, ὅπως εἶναι φυσικόν, καὶ τὴν βαθμιαίαν κατάχωσιν τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Περὶ τὸ τέλος τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο χωμένη ἐξωτερικῶς μέχρι τῶν δύο τρίτων περίπου τοῦ ὕψους τῆς, ἐσωτερικῶς ὅμως τὸ γέμισμα ἔφθανε μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπερθύρου². Τοῦτο διότι ἕνας τοῖχος προχείρου, καθὼς φαίνεται, κατασκευῆς ἔφραζε τὸ ἀνοιγμὰ τῆς συγκρατῶν τὴν ὑψηλοτέραν ἐπίχωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς. Ὁ τοῖχος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται μὲν ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰκονίζεται ὅμως σαφέστατα τόσον ἀπὸ τὸν DODWELL ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν GELL³. Πότε ἐκτίσθη εἶναι ἄγνωστον. Καθὼς φαίνεται ἡ πρὸς τὰ ἔξω ὄψις τοῦ ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου ὅπου αἱ παραστάδες σχηματίζουν τὰ προεξοχὰς τῆς ὑποδοχῆς τῶν θυροφύλλων⁴.

1 Ἡ ἐπὶ τόπου ἐργασία μου κατὰ τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ κατωφλίου διηκολύνθη προθυμότητά ἀπὸ τὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς κ. Ν. Βερδελῆν. Μοῦ ἐδόθη ἐπίσης ἐπαινετικῶς ἢ εὐκαιρία νὰ συζητήσω τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις μου μετὰ τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Μυλωνᾶν, εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλω ἐπιπλέον τὴν ὑπόδειξιν τοῦ σημείου τῆς Β. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων ὅπου διατηροῦνται αἱ μυκηναϊκαὶ ἀμαξοτροχιαὶ καθὼς καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἀναφέρω λεπτομερείας περὶ τῶν προσφάτων ἐρευνῶν του, ἀδημοσιεύτους ἀκόμη. Εἰς ἀμφοτέρους ἀπευθύνω τὰς θερμότητάς μου εὐχαριστίας διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν ἀρχαιολόγον δεσποινίδα Μ. Παντελίδου διὰ τὴν βοήθειάν τῆς κατὰ τὰς μετρήσεις καὶ τὸν κ. Ν. Τομπάζην, εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλονται αἱ φωτογραφίαι πού συνοδεύουν τὸ κείμενον.

2 W. LEAKE, *Morea* II, σ. 360 - 370. Ἐπίσης E. DODWELL, *Classical Tour*, II, σ. 238 καὶ *Views*

and Descriptions, πίν. 7.

3 E. DODWELL, *Views and Descriptions*, πίν. 6 καὶ W. GELL, *The Itinerary of Greece* κ.λ., London 1810, πίν. 8.

4 Τὰ διάφορα ἴχνη εἰς τὰς πλευρικὰς ἐπιφάνειαι τῶν παραστάδων πού ἔχουν τὴν μορφήν ἀνωμάλων καὶ ρηχῶν λαξευμάτων ἔγιναν ἀσφαλῶς πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λίθων τοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μετὰ ἐνδεχομένης μεταμυκηναϊκῆς διαρρυθμίσεως τοῦ κλεισίματος τῆς θύρας. Τοῦτο φαίνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ ἐπιπόλαιον καὶ ἀκατάλληλον τῶν λαξευμάτων αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν μοχλῶν ἢ ἄλλων παρομοίων ἐξαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἕνα ἀπὸ αὐτὰ προχωρεῖ ἀπὸ τῆς πλαγίας ἐπιφάνειας τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος μέχρι τῆς πρὸς τὰ μέσα ἀκμῆς τῆς προεξοχῆς τῆς τὴν ὅποιαν ἔχει ἐν μέρει κόψει, μέχρι σημείου δηλαδὴ εὐρισκομένου ἔξω ἀπὸ τὸ θυροφύλλον.

Πρῶτος ἀνέσκαψε τὴν πύλην ὁ ΠΙΤΤΑΚΗΣ τὸ 1841 διὰ λογαριασμὸν τῆς νεο-
 συστάτου τότε Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹, ἡ δὲ σύντομος περιγραφή τοῦ Γραμμα-
 τέως τῆς Ἑταιρείας δὲν ἀφήνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἀπεκάλυψε τὸ κατώφλιον
 ἐντελῶς. Δὲν ἐξέχωσεν ὅμως οὔτε τὴν πρόσβασιν πρὸς τὴν πύλην, οὔτε τὸν χῶρον
 εἰς τὸ ἐσωτερικόν της, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κατώφλιον δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἀκά-
 λυπτον. Εἴκοσι περίπου ἔτη ἀργότερον ἡ ἐπιφάνειά του εἶχε χωθῆ ἐκ νέου² τὸ
 1874 δέ, ὅταν ὁ SCHLIEMANN ἤρχεισε τὰς δοκιμαστικὰς του ἀνασκαφὰς εἰς τὰς Μυ-
 κήνας, ἡ ἐπίχωση πού εἶχε σχηματισθῆ ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν ὕψος 0.30 μ.³ Συστημα-
 τικῶς ἐσκάφη ἡ πύλη καθὼς καὶ ἡ περιοχὴ της ἀπὸ τὸν SCHLIEMANN τὸ 1876,
 πού τὴν ἐδημοσίευσεν καὶ περιέγραψεν μὲ ἀρκετὰς λεπτομερείας καὶ μὲ σχετικόν, ὄχι
 ἀπολύτως ἀκριβές, σκαρίφημα⁴.

Τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα τεράστιον μονό-
 λιθον ἀπὸ ἀμυγδαλίτην μήκους, ὅσον φαίνεται εἰς τὴν πρόσοψιν, 4.70 καὶ πλάτους
 2.40 μ. (σχ. 1 καὶ πίν. 8α). Ἡ πύλη εἶναι προσανατολισμένη κατὰ τρόπον ὥστε ἡ
 ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ κατωφλίου νὰ βλέπη πρὸς ΒΑ. καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πρὸς ΝΑ. ἔχει
 ὅμως γενικῶς ἐπικρατήσῃ ἡ συνήθεια νὰ χαρακτηρίζεται συμβατικῶς ἡ ἐξωτερικὴ
 ὡς βορεία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὡς νοτιά. Αἱ δύο ὄραταί, κατακόρυφοι, ὄψεις τοῦ κατω-
 φλίου εἶναι λειασμένα. Ἡ βορεία λόγφ τῆς χρήσεως καὶ τῆς ἀπορροῆς τῶν ὑδάτων
 ἔχει χάσει τὴν ἀκμὴν της καὶ ἔχει μεταβληθῆ εἰς καμπύλην, ἡ νοτιά ὅμως διατηρεῖ-
 ται πολὺ καλύτερα καὶ εἶναι σχεδὸν κάθετος (σχ. 1, τομὴ Β - Β). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ
 κατωφλίου εἶναι λειασμένη μὲ μεγάλην προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν, ὅπως φαίνεται δὲ
 καὶ εἰς τὴν τομὴν Α - Α τοῦ σχ. 1 εἶναι ὀριζοντία. Εἰς τὸ μέσον της, ἡ ἐλευθέρα
 ἐπιφάνεια παρουσιάζεται βαθυτέρα κατὰ 1 - 2 ἑκατοστία, προφανῶς λόγφ τῆς κυ-
 κλοφορίας. Ἡ κοίλανσις αὐτὴ εἶναι ὀλιγώτερον ἔντονος ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, εἰς
 τὴν γραμμὴν δηλ. τοῦ σκαλισματος 3 καὶ τῆς ὀπῆς 6, προφανῶς διότι ἀπὸ ἓνα
 ὄρισμένον χρονικὸν σημεῖον καὶ πέρα ἡ κυκλοφορία διήρχετο πλέον δεξιὰ καὶ ἀρι-
 στερὰ τῆς γραμμῆς αὐτῆς. Εἰς τὸ Δ. μέρος, λοξῶς κατὰ μῆκος τῆς παραστάδος, τὸ
 κατώφλιον διασχίζεται καθ' ὅλον του τὸ πλάτος ἀπὸ βαθεῖαν ρωγμὴν τοῦ λίθου σχη-
 ματίζουσαν μικρὰν διακλάδωσιν πρὸς Δ. καὶ ὀφειλομένην εἰς τὴν ὑπαρξίν φυσικοῦ
 κομποῦ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ βάρος τῆς ὑπερκατασκευῆς⁵.

Εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ κατωφλίου πατοῦν αἱ παραστάδες, ἐπίσης ἀπὸ ἀμυγδα-
 λίτην, πού δὲν καταλαμβάνουν ὀλόκληρον τὸ πλάτος του. Αἱ παραστάδες αὐταὶ ἐξέ-
 χουν εἰς τὸ πρὸς Β. ἄκρον των ὀλίγον πρὸς τὰ μέσα, σχηματίζουσαι ἐξωτερικῶς μὲν
 μέτωπον παχύτερον ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον σῶμά των, ἐσωτερικῶς δὲ ἀπὸ μίαν γωνίαν
 μὲ τὸ βόρειον σκέλος βραχύτατον. Ἡ προεξοχὴ αὐτῆ τῶν παραστάδων συνεχίζεται
 ἀντιστοιχῶς καὶ εἰς τὸ ὑπέρθυρον μὲ ἀνάλογον ἐπεξεργασίαν, δημιουργεῖται δὲ κατὰ
 τὸν τρόπον αὐτὸν ἓνα πλαίσιον διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ συγκράτησιν τῶν θυροφύλλων

1 ΠΑΕ 1841, σ. 136 - 138.

2 Ε. BRETON, Quatre jours dans le Péloponèse, 1860, σ. 13.

3 Η. SCHLIEMANN ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς Μυκη-

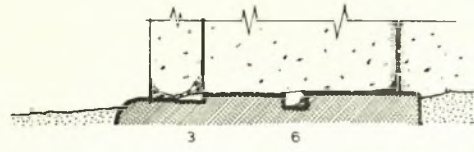
νῶν, 24 Φεβρουαρίου 1874.

4 Η. SCHLIEMANN, Mykenae, σ. 138, εἰκ. 210.
 βλ. καὶ ἡμερολόγιον, 4 Νοεμβρίου 1876.

5 Βλ. Ἔργον 1958, σ. 120.

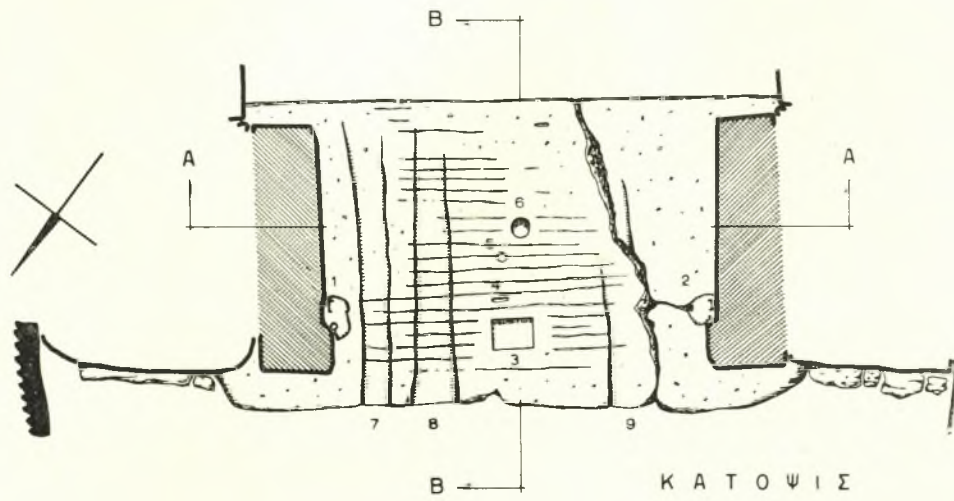
ΠΥΛΗ ΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ
ΚΑΤΩΦΛΙΟΝ

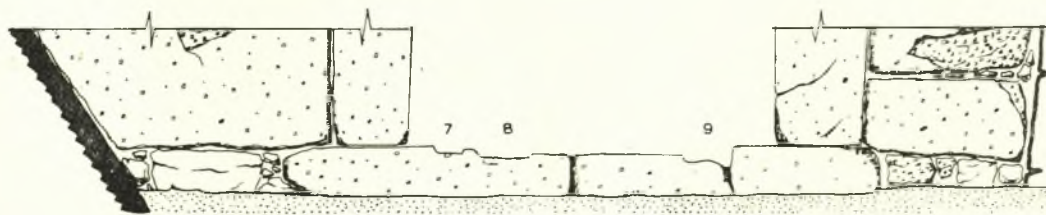
ΤΟΜΗ Β - Β

ΤΟΜΗ Α - Α

ΚΑΤΟΨΙΣ

ΑΠΟΨΙΣ

Σχέδ. 1.

τῆς πύλης. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δύο αὐτῶν γωνιῶν ἐγύριζαν οἱ στροφίγγες τῆς θύρας, τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων εἰσεχώρουν εἰς ἀντιστοιχοὺς ὑποδοχὰς ἀνοιγμένας τόσον εἰς τὸ ὑπέρθυρον ὅσον καὶ εἰς τὸ κατώφλιον. Αἱ ὑποδοχαὶ αὐταὶ εἶναι αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 (σχ. 1). Σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου, πλησιέστερον κάπως εἰς τὴν Α. παραστάδα ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν Δ., συναντᾶ κανεὶς τὸ ἀβαθὲς τετράγωνον σκάλισμα 3. Ὀλίγον ἐσωτερικώτερον καὶ ἐπὶ τῆς ἰδίας περιπτου γραμμῆς μὲ τὴν Α. πλευρᾶν τοῦ 3 εὐρίσκονται δύο διαδοχικὰ λαξεύματα, τὸ μακρόστενον 4 καὶ τὸ κυκλικὸν 5. Πρὸς νότον των, καὶ εἰς σημεῖον πού συμπύπτει σχεδὸν πρὸς τὸ μαθηματικὸν κέντρον τοῦ τμήματος τοῦ κατωφλίου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θυροφύλλων, εἶναι ἀνοιγμένη ἡ στρογγύλη ὀπή 6. Τέλος, διασχίζοντα τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου, ὑπάρχουν τρία αὐλάκια κάθετα πρὸς αὐτό. Τὰ δύο, εὐθύτερα καὶ συστηματικώτερας κατασκευῆς, ἔχουν χαραχθῆ εἰς τὸ Α. ἥμισυ τοῦ κατωφλίου (σχ. 1, 7 καὶ 8), τὸ ἕνα παραπλεύρως τοῦ ἄλλου. Τὸ τρίτον (σχ. 1, 9), ἐν μέρει τεχνητόν, ἐν μέρει ἐκμεταλλευόμενον τὴν φυσικὴν ρωγμὴν τοῦ ἀμυγδαλίτου, σημαντικῶς δὲ βραχύτερον ἀπὸ τὰ προηγούμενα, διασχίζει τὸ Δ. ἥμισυ. Ἐπίσης, εἰς τὸ μέσον περιπτου τῆς Ν. ὄψεως τοῦ κατωφλίου, ὑφίσταται καὶ τὸ ἄνευ ἀριθμοῦ μικρὸν μακρόστενον λάξευμα πού ἔγινε μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πύλης καὶ ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ μεσαίου φύλλου τῆς συγχρόνου σιδηρᾶς καγκελλοθύρας, τῆς καταργηθείσης τώρα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου καλύπτεται ἐπὶ πλέον ἀπὸ λεπτά, πυκνά, παράλληλα πρὸς τὸ μῆκος τῆς θύρας χαράγματα, ἄλλοῦ καλὰ διατηρημένα καὶ ἄλλοῦ μισοσβησμένα ἀπὸ τὰ πατήματα καὶ τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων.

Αὐτὰ εἶναι εἰς τὸ σύνολόν των τὰ ἴχνη πού ἄφησεν ἡ κατὰ καιροὺς χρῆσις τῆς πύλης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου τῆς. Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν συστηματικὴν ἐξέτασίν των.

Αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 (σχ. 1 καὶ πίν. 8α) εἶναι τὰ μόνα ἀπὸ τὰ ἴχνη αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀντιστοιχοὶ πρὸς ἀναλόγους, ἀλλὰ πολὺ κανονικώτερας κοιλότητος ἀνοιγμένας εἰς τὸ ὑπέρθυρον, ἐχρησίμευον ὡς ὑποδοχαὶ τῶν στροφίγγων τῶν θυρῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ συμφωνοῦν ὅλοι ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ θέμα¹.

Ἡ κοιλότης 1 εἰς τὴν γωνίαν τῆς Α. παραστάδος ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστον ἐλλειψοειδὲς (0.20 × 0.35 περίπτου) μὲ τοιχώματα σχεδὸν κάθετα καὶ ἀρκετὰ κανονικὰ κομμένα. Ὁ πυθμὴν τῆς εἶναι ἀνώμαλος, ἔχει δὲ δύο μικρότερα ἐπιπόλαια κοιλώματα, ἕνα μικρότερον, περίπτου κυκλικόν, διαμέτρου 0.06, σχεδὸν ἀκριβῶς εἰς τὴν γωνίαν καὶ ἕνα ὄχι πολὺ κανονικόν, σχήματος $\square$, κάπως μεγαλύτερον (0.095 × 0.06), ἐσωτερικώτερα. Τὰ αὐτὰ περίπτου ἰσχύουν καὶ ὡς πρὸς τὴν κοιλότητα 2, τῆς Δ. παραστάδος, περισσότερον ἀκανόνιστον καὶ κάπως μικροτέραν ἀπὸ τὴν 1. Τὸ σχῆμά τῆς

¹ ΠΑΕ 1841, σ. 138. SCHLIEMANN, ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Νοεμβρίου 1876. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς, σ. 16.

WACE, BSA 25, 1921-23, σ. 13-14 καὶ Mycenae, σ. 53. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 24.

ὁμοιάζει πρὸς ἡμιέλλειψιν μὲ τὸν μέγαν ἄξονα προσανατολισμένον Α. - Δ. (ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχος φορὰ τῆς 1 εἶναι Β. - Ν.), τὸ πρὸς Α. ἄκρον τῆς δὲ συναντᾷ τὴν διακλάδωσιν τῆς ρωγμῆς τοῦ βράχου. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς τῆς ρωγμῆς πρὸς τὴν κοιλότητα σώζεται, κολλημένον ἐπὶ τοῦ λίθου, ἴχνος χαλκοῦ, προσερχόμενον ἴσως ἀπὸ τὴν ὄλικήν ἢ μερικὴν ἐπένδυσιν τῆς κοιλότητος πρὸς ὑποδοχὴν καὶ καλυτέραν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναλόγως ἐπενδεδυμένου κάτω ἄκρου τοῦ στρόφιγγος ὅπως τὸ γνωρίζομεν καὶ ἀπὸ τὴν Τίρυνθα¹. Εἰς θέσιν ἀκριβῶς ἀντίστοιχον πρὸς τὴν τῆς κοιλότητος 1 διακρίνεται κοίλωμα σχήματος $\sqsupset$, ἀντιμέτωπον καὶ ἐντελῶς ὁμοιον κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς διαστάσεις πρὸς τὸ προηγούμενον. Τὰ δύο αὐτὰ κοιλώματα φαίνονται νὰ εἶναι μεταγενέστερα καὶ ἄσχετα πρὸς τὰ θυρόφυλλα τῆς θύρας τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, διότι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ὑποδοχὰς τὰς ἀνοιγμένας εἰς τὸ ὑπέρθυρον, πού εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὰς γωνίας τῶν παραστάδων. Ἴσως νὰ ἀνήκουν εἰς μεταγενεστέραν καὶ προχειροτέραν διαρρύθμισιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς πύλης, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀρκετὰ ἐπιπολαία των κατασκευή.

Πρὸς τὰς ὑποδοχὰς τοῦ ὑπερθύρου δὲν ἀντιστοιχοῦν ἄλλωστε οὔτε αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 εἰς τὸ σύνολόν των, διότι ἡ ἔκτασις των ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ καὶ τὰς ἀκριβεῖς θέσεις καὶ τὰς διαμέτρους τῶν στροφίγγων ὅπως τὰς καθορίζουν αἱ κανονικώταται ὀπαὶ (διαμέτρου 0.13) τοῦ ὑπερθύρου. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον τοὺς ἐδόθη αὐτὸ τὸ μέγεθος ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώμαλον τοῦ σχήματος εἶναι εὐνόητος: Προκειμένου τὸ βαρὺ καὶ δυσκίνητον θυρόφυλλον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν θέσιν του μὲ τὰ ἄκρα τῶν στροφίγγων (μονίμως προσηρμοσμένα ἐπάνω του) εἰς τὰς ἀντιστοίχους ὑποδοχὰς των, ἐπάνω καὶ κάτω, πρέπει, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν σχετικῶν χειρισμῶν, ἢ μία ἀπὸ τὰς ὑποδοχὰς αὐτὰς νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγαλυτέρα τῆς διαμέτρου τοῦ στρόφιγγος, ὥστε τὸ θυρόφυλλον, τοποθετούμενον κατ' ἀρχὴν λοξῶς, νὰ μετακινήθῃ βαθμηδὸν καὶ καταλλήλως μέχρις ὅτου ὀλισθήσῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ του θέσιν. Διὰ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τὸ ἄνω ἄκρον χρειάζεται ἀπόλυτος προσαρμογὴ του εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις τῆς ὑποδοχῆς του. Διὰ τὸ κάτω ἄκρον ὅμως τοῦ στρόφιγγος δὲν ἀπαιτεῖται τόση ἀκρίβεια, διότι ἐκεῖ συντελεῖ καὶ τὸ βάρος τοῦ θυροφύλλου. Ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἐπιβεβλημένον αἱ μεγαλύτεραι διαστάσεις καὶ τὸ ἀνώμαλον σχῆμα νὰ δοθοῦν εἰς τὰς κοιλότητας τοῦ κατωφλίου, ὅπως καὶ ἐδόθησαν.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐλευθέρως ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου καλύπτεται ἀπὸ *πυκνά, λεπτὰ καὶ ἀβαθῆ χαράγματα* (σχ. 1, κάτοψις καὶ τομὴ Β - Β. Ἐπίσης πίν. 8α). Ἄν καὶ εἶναι γενικῶς παράλληλα μεταξύ των, δὲν ἔχουν χαραχθῆ μὲ μεγάλην προσοχὴν, πολλὰ δὲ συγκλίνουν πρὸς τὰ γειτονικά των ἢ ἀποκλίνουν ἀπὸ αὐτά. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐχαράχθησαν χωρὶς ὁδηγὸν καὶ μᾶλλον προχειρῶς. Εἰς μερικὰ σημεῖα παρουσιάζουν διακοπὰς τῆς συνεχείας των πού δὲν ὀφείλονται εἰς φθορὰν τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου ἀλλὰ εἰς πλημμελὴ χάραξιν, ἀλλοῦ δὲ πά-

¹ DÖRRFELD, ἐν SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 320-321.

λιν παρουσιάζονται βαθύτερα τοῦ κανονικοῦ. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν των ἐμφανίζονται πυκνότερα εἰς τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου καὶ μάλιστα εἰς τὸ πρὸς Α. τμήμα του, εἶναι δὲ προφανές ὅτι οὐδέποτε ἔφθασαν μέχρι τῶν παραστάδων. Κατὰ τόπους ἔχουν φθαρῆ ἀπὸ τὴν χρῆσιν καὶ ἀπὸ τὰ ὕδατα, γενικῶς ὅμως διακρίνονται σαφῶς, εἰς μερικά σημεῖα δὲ ὅπου τὸ ἐργαλεῖον ἐκτύπησε ζωηρότερον ἢ ὁ λίθος εὐρέθην μαλακώτερος διατηροῦν τὴν ἀρχικὴν των σχεδὸν μορφήν. Σώζονται συνολικῶς 18 ἔχοντα ὀψωδῆποτε σαφῆ ὑπόστασιν καὶ διατηροῦντα τὰς κανονικὰς ἀποστάσεις μεταξύ των, ἀποσπασματικῶς δὲ ἄλλα τρία εἰς τὸ ΝΑ. μέρος τοῦ κατωφλίου, ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ στόμια τῶν ἀύλακιῶν 7 καὶ 8. Τὸ πλάτος των εἶναι 5 περὶπου χιλιοστά, τὸ βάθος των 0.01 ἕως 0.015, ἢ δὲ μεταξύ των ἀπόστασις ποικίλλει ἀπὸ 0.07 ἕως 0.15 μὲ μέσον ὄρον περὶ τὰ 0.10 μ.

Προορισμὸς των φυσικὰ ἦτο νὰ προλαμβάνουν καὶ νὰ ἐμποδίζον τὴν ὀλισθησιν τῶν διερχομένων τὴν πύλην, κυρίως δὲ τῶν ζῶων, καθὼς δέχονται ἄλλωστε ὅλοι ὅσοι τὰ ἀναφέρουν. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν των φαίνεται νὰ ἔχη γίνει σιωπηρῶς δεκτὸν ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ὅτι ἀπετέλουν μέρος τῆς μυκηναϊκῆς διαμορφώσεως τῆς πύλης¹. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, διότι τὰ χαράγματα αὐτὰ εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερα ὄλων σχεδὸν τῶν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ἰχνῶν ὅπως θὰ φανῆ κατωτέρω. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον τῆς κατοικήσεως τῶν Μυκηνηῶν.

Τὸ τετράπλευρον σκάλισμα 3 (σχ. 1, βλ. καὶ πίν. 8β), διαστάσεων 0.23 × 0.33, εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως μεταξύ τῶν παραστάδων (πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνατολικὴν) μὲ τὰς μακρὰς πλευράς του παραλλήλους πρὸς τὸ μήκος τοῦ κατωφλίου. Ἡ νοτιὰ πλευρά του εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς γραμμῆς ποὺ ἐσχημάτιζον αἱ ἐξωτερικαὶ ὄψεις τῶν θυροφύλλων ὅταν ἐκλείοντο, τοῦ σκαλίματος παραμένοντος κατὰ ταῦτα ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν (βλ. σχ. 2, διακεκομμένη εὐθεῖα γραμμῆ). Τὸ βάθος του εἶναι πολὺ μικρόν. Συγκεκριμένως, εἰς τὴν Ν. πλευρὰν του φθάνει τὰ 0.06 εἰς δὲ τὴν Β. μόλις τὰ 0.02 εἰς τὰς γωνίας, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς του αὐτῆς, λοξῶς κατωφεροῦς πρὸς τὰ μέσα, δὲν ὑπάρχει καν σαφῆς ἀκμὴ (βλ. σχ. 1, τομὴ Β - Β καὶ πίν. 8β).

Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα, ὅσα εὐρίσκονται εἰς τὸ ὕψος τοῦ σκαλίματος (4 ἀπὸ κάθε πλευρὰν), δὲν φθάνουν μέχρι τῶν χειλέων του ἀλλὰ σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 0.10 - 0.15 ἀπὸ αὐτὰ (σχ. 1 καὶ πίν. 8β). Ἡ δὲ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου εἰς τὴν στενὴν αὐτὴν ζώνην γύρω ἀπὸ τὰ χεῖλη του, λεία καὶ κατὰ τι ὑψηλότερα διατηρημένη ἀπὸ τὴν κοίτην τῶν χαραγμάτων, δεικνύει ὅτι οὐδέποτε ἐσκαλίσθη. Εἶναι προφανές λοιπὸν ὅτι ὅταν ἔγιναν τὰ χαράγματα τὸ σκάλισμα 3 ὑπῆρχεν ἤδη οἱ δὲ κατασκευασταὶ των ἀπέφυγαν νὰ τὸ πλησιάσουν.

¹ SCHLIEMANN, ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς Μυκηνηῶν 4 Νοεμβρίου καὶ 8 Νοεμβρίου 1876 (ὅπου ἀναγράφει 15 χαράγματα) καὶ Mycenae, σ. 138 καὶ εἰκ. 210 (ὅπου σημειώνονται 22). Ἐπίσης WACE, BSA 25, 1921 - 23,

σ. 14, Mycenae, σ. 53 καὶ ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 25. Ὁ μόνος ποὺ ἀμφισβητεῖ, καὶ ἐκεῖνος ἐπιφυλακτικῶς, τὴν χρονολόγησιν των αὐτῶν εἶναι ὁ κ. MÜLLER (Tiryns III, σ. 71).

Αἱ πλευραὶ του, πλὴν τῆς Β., εἶναι εὐθύγραμμοι μὲ τοιχώματα καλοκομμένα, αἱ δὲ γωνίαι του κανονικαί. Ἡ ΒΑ. μάλιστα εἰσέχει εἰς τὸ βάθος κάπως πρὸς τὰ μέσα, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐχρησιμοποιοῦντο ἐργαλεῖον ὀξύ, κρατημένον καθέτως καὶ ἐν μέρει ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς γωνίας. Πολὺ σαφέστερα ἔχνη ὅμως τῆς κατασκευῆς τοῦ σκαλίσματος διατηροῦνται τόσον εἰς τὰς πλευρὰς ὅσον καὶ εἰς τὸν πυθμένα του: Πράγματι, ἐπάνω εἰς τὰ τοιχώματα τῶν δύο βραχυτέρων πλευρῶν του, τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς, διατηροῦνται πυκναὶ κάθετοι χαραγαὶ εἰς ἀπόστασιν 1 - 2 ἑκατοστῶν ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην (πίν. 8β, τοίχωμα εἰς τὸ βάθος). Αἱ χαραγαὶ αὐταὶ συνεχίζονται, μόλις διακρινόμεναι, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ πυθμένος τοῦ σκαλίσματος καὶ φθάνουν, περίπου ἀντίστοιχοι, εἰς τὴν ἔναντι πλευρᾶν. Ἀφ' ἑτέρου ἢ Ν. (μακρὰ) πλευρὰ δὲν παρουσιάζει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰς καθέτους χαραγὰς, ἀλλὰ σώζει εἰς τὸν πυθμένα, κατὰ τὸ μῆκός της καὶ πλησιέστατα τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο, τὰ κοῖλα ἔχνη τοῦ σταματήματος τῆς αἰχμῆς τοῦ ἐργαλείου, καθὼς τοῦτο ἐπροχώρει κτυπώμενον. Μετὰ τὴν ἐργασίαν τῆς λαξεύσεως οὐδεμία προσπάθεια λειάνσεως καὶ ἐξομαλύνσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ σκαλίσματος κατεβλήθη, ἀλλὰ ἔμεινεν ὅπως τὸ ἄφησεν ὁ λιθοξόος πού τὸ κατεσκεύασεν.

Ἐλαξυῖθη λοιπὸν τὸ σκάλισμα 3 κατὰ τὴν μεγαλυτέραν του διάστασιν καὶ κατὰ τὴν λάξευσίν του ἐχρησιμοποιοῦντο, χωρὶς ἰδιαιτέραν προσοχὴν, ἐργαλεῖον ὀξύ, δηλαδὴ βελόνι¹. Τὰ ἔχνη δὲ τῆς χρήσεως τοῦ βελονίου εἰς τὸ σύνολόν των δεικνύουν ὅτι τοῦτο εἰσεχώρει ὕστερα ἀπὸ κάθε κτύπημα κατ' εὐθείαν γραμμὴν καὶ εἰς ἀρκετὸν βάθος μέσα εἰς τὸν λίθον. Ἦτο ἐπομένως ἀρκετὰ σκληρόν, ἄρα σιδηροῦν καὶ ἢ διαπίστωσις αὐτὴ τοποθετεῖ τὸ σκάλισμα εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους².

Εἰς τί ἐχρησίμευσε τὸ σκάλισμα εἶναι ἄδηλον. Ἀσφαλῶς ὄχι ὡς ὑποδοχὴ στηρίγματος διὰ τὴν περιστροφὴν τῶν θυροφύλλων, ὅπως φαίνεται νὰ ἐδέχθησαν οἱ δύο ἀνασκαφεῖς τῆς πύλης³, δεδομένου ὅτι τὰ φύλλα αὐτὰ ἐστρέφοντο εἰς τὰς γωνίας τῶν παραστάδων καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ὑπέρθυρον τὸ πα-

¹ Βλ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικὰ Δομῆς, 2, σ. 117 καὶ εἰκ. 56, 3.

² Τὸ ἐργαλεῖον πού ἄφησεν εἰς τὸν σκληρὸν ἀμυγδαλίτην τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα ἔχνη, τὸ βελόνι, σχήματος στενοῦ καὶ ἐπιμήκου, μὲ αἰχμὴν λεπτὴν, πυραμιδοειδῆ καὶ ὀξεῖαν, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο γνωστὸν καὶ ἐν χρήσει κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἂν καὶ δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα καὶ γνωστὰ ἐργαλεῖα, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω. Καὶ ἂν ὑπῆρχεν ὅμως θὰ ἦτο βεβαίως χάλκινον ἢ, ἀκριβέστερον, ὄρειχάλκινον. Λόγω τοῦ σχήματός της ὅμως ἢ αἰχμῆς του εἶναι ἐξαιρετικῶς εὐπαθῆς καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησίν του ἐπὶ ὕλικου σκληροτέρου ἀπὸ αὐτό. Ὁ S. Casson (The Technique of Early Greek Sculpture, Oxford 1933) ὑποθέτει μὲν ὅτι θὰ ἦτο γνωστὸν, δέχεται ὅμως ὅτι θὰ ἦτο χρησιμοποίησιμον μόνον εἰς λεπτὰς ἐργασίας ἐπὶ μικρῶν ἐπιφανειῶν, καὶ μὲ πολὺ ὑψηλὸν ποσοστὸν φθο-

ρᾶς τῶν ἐργαλείων (ἔ. ἀ. σ. 27, 177). Τὰ ἐργαλεῖα πού ἐχρησιμοποιοῦν οἱ μυκηναῖοι διὰ τὴν καταργασίαν τῶν σκληρῶν πετρωμάτων καὶ πάντως τοῦ ἀμυγδαλίτου, ἦσαν κυρίως ἢ σφύρα, ὁ πρίων καὶ τὸ κοῖλον, σωληνοειδὲς τρύπανον (Casson, ἔ. ἀ. σ. 210. Dörpfeld ἐν Schliemann, Tiryns, σ. 303 - 304. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικὰ Δομῆς, 2, σ. 128 καὶ 129) αὐτὰ δηλαδὴ τῶν ὀπείων ἢ ἐνέργεια ἐστηρίζετο ὄχι εἰς τὴν σκληρότητα τοῦ χαλκοῦ ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεταξὺ ἐργαλείου καὶ λίθου βοηθητικῶς χρησιμοποιουμένης σμύριδος ἢ ἄμμου.

³ ΠΑΕ 1841, σ. 138. Schliemann, ἡμερολόγιον 8 Νοεμβρίου 1876. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς μετέβαλε προφανῶς γνώμην διότι εἰς τὴν δημοσίευσιν (Mycenae, σ. 138) δὲν ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ τὸ ἀναφέρῃ. Οὐδεμίαν ἐπίσης ἐξήγησιν δίδει καὶ ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Ancient Mycenae, σ. 25).

ραμικρὸν ἶχνος ὑποδοχῆς καὶ στερεώσεως τοῦ ἄλλου ἄκρου παρομοίου στηρίγματος. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ, μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως διδομένη, ἔρμηνεία τοῦ WACE, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ὑποδοχὴ συρτῶν ποὺ θὰ συνεκράτουν τὰ θυρόφυλλα κλειστά¹. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον δεδομένου ὅτι τὸ σκάλισμα εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ θυρόφυλλα.

Μία ἄποψις ἀκουομένη συχνὰ ἐπὶ τόπου, ἀλλὰ πού, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχει υἰοθετηθῆ δημοσίᾳ ἀπὸ κανένα², εἶναι ὅτι μέσα εἰς τὸ σκάλισμα ἐτοποθετεῖτο ἀναλόγων διαστάσεων καὶ σχήματος χαμηλός, ἐνδεχομένως ξύλινος, πεσσός, προοριζόμενος νὰ σταματᾷ τὰ κλειόμενα φύλλα τῆς διπλῆς θύρας πού, ὑπερβαίνοντα τὸ τόξον τῆς περιστροφῆς των, θὰ εἶχον τὴν τάσιν νὰ ἐκφεύγουν πρὸς τὰ ἔξω. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὰ φύλλα αὐτὰ διετήρουν τὰς διαστάσεις καὶ ἰδίως τὸ ὕψος ποὺ εἶχον κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἐφόσον οἱ στρόφιγγές των ἐκινουῦντο εἰς τὰς ἰδίας ὑποδοχάς, ὁ πεσσίσκος αὐτὸς ἦτο τελείως περιττός καὶ ἐπομένως ἀνεξήγητος. Διότι τὰ θυρόφυλλα, στρεφόμενα πρὸς τὰ ἔξω προκειμένου νὰ κλείσουν, ἐμποδίζοντο νὰ προχωρήσουν πέρα τοῦ δέοντος ἀπὸ τὴν προεξοχὴν εἰς τὰς παραστάδας καὶ τὴν ἀντίστοιχον συνέχειάν της εἰς τὸ ὑπέρθυρον. Ὁ πεσσίσκος αὐτὸς θὰ εἶχεν ἐνδεχομένως νόημα μόνον ἐφ' ὅσον οἱ μὲν στρόφιγγες θὰ εἶχον μετακινηθῆ ἀρκετὰ ἑκατοστὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν τῆς πύλης, τὰ δὲ θυρόφυλλα, χαμηλότερα τῶν μυκηναϊκῶν, δὲν θὰ ἔφθανον μέχρι τοῦ ὑπερθύρου. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως, ἂν καὶ ὄχι πολὺ πιθανόν, δὲν φαίνεται ἴσως ἀδύνατον. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι παρομοία ἀκριβῶς διάταξις θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ καὶ εἰς τὴν Β. Πυλίδα τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου ὑπάρχει, ἀπολύτως ἀντίστοιχον εἰς κατασκευὴν, θέσιν, σχῆμα καὶ ἀναλογίας, σκάλισμα ἐπὶ τοῦ καταφλίου, μικροτέρων, φυσικά, διαστάσεων (0.22 × 0.13). Τὸ δὲ ὕψος τοῦ ἀνοίγματος τῆς Πυλίδος (2.29 μ.) εἶναι τόσον ὥστε ἀσφαλῶς οὐδέποτε θὰ ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ τὸ μειώσουν.

Τὸ ἐρώτημα ὡς πρὸς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ σκαλίματος ἢ παραμένει ἀναπάντητον. Καί, προκειμένου νὰ δοθῇ ἡ ζητουμένη ἐξήγησις, θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ ἐλάχιστον βάθος του ἐν σχέσει πρὸς τὰς γενικὰς του διαστάσεις δεικνύει ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐτοποθετήθη ἐντὸς τοῦ σκαλίματος, διὰ νὰ διατηρηθῇ μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὴν θέσιν του, θὰ εἶχεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρκετὸν βάρος. Θὰ ἦτο, κατὰ ταῦτα, λίθινον μᾶλλον παρὰ ξύλινον.

2. Ἀφοῦ ἐλάξεύθη τὸ σκάλισμα καὶ ἐτοποθετήθη ὅ,τι ἐτοποθετήθη, ἡ πύλη ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα, μάλιστα δὲ μὲ συχνὴν διέλευσιν ὑποζυγίων, ὅπως μαρτυροῦν τὰ χαράγματα.

3. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ καταφλίου ἡ κυκλοφορία διήρχετο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ καταφλίου. Δηλαδή,

¹ Mysenae, σ. 53.

² Κάτι παρόμοιον ὑπονοεῖ πιθανῶς τὸ ἀντίστοι-

χον κείμενον τοῦ Guide Bleu, ἔκδ. 1962, σ. 468, ἡ σχετικὴ φράσις ὅμως δὲν εἶναι πολὺ σαφής.

αυτό πού έτοποθετήθη εἰς τὸ σκάλισμα εἶχεν ἀρκετὸν ὄγκον καὶ ὕψος ὥστε νὰ ἐμποδίζη τὴν διέλευσιν τῆς κυκλοφορίας ἀπὸ ἐπάνω του.

4. Ὅποιαδήποτε ἐξήγησις καὶ ἂν δοθῇ, πρέπει νὰ ἡμπορῇ νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τὴν Β. Πυλίδα, ὅπου ὑπάρχει ὁμοῖον σκάλισμα, ἐπίσης μεταγενέστερον καὶ ἀσφαλῶς πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ.

Τὸ λάξευμα 4 (σχ. 1), μακρόστενον, ἐντελῶς ἀβαθές, χωρὶς σαφῆ γραμμὴν καὶ μὲ στρογγύλας γωνίας, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προχείρου καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων προστεθείσης ἐπεξεργασίας. Διατηρεῖ καὶ αὐτὸ ἀκατάστατα ἴχνη ἐργαλείου ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο πού ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σκαλίματος 3. Παρ' ὅλον ὅτι παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἄνευ ἀριθμοῦ λάξευμα παρὰ τὴν Ν. πρόσοψιν τῆς Πύλης, ἦτο τελείως ἄσχετον πρὸς τὴν σύγχρονον καγκελλόθυραν, ἀσφαλῶς δὲ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρὸ τῆς καταχώσεως τῆς Πύλης χρόνους, ὄχι ὅμως εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς, ἀλλ' εἰς πολὺ μεταγενεστέρους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν κατασκευὴν του.

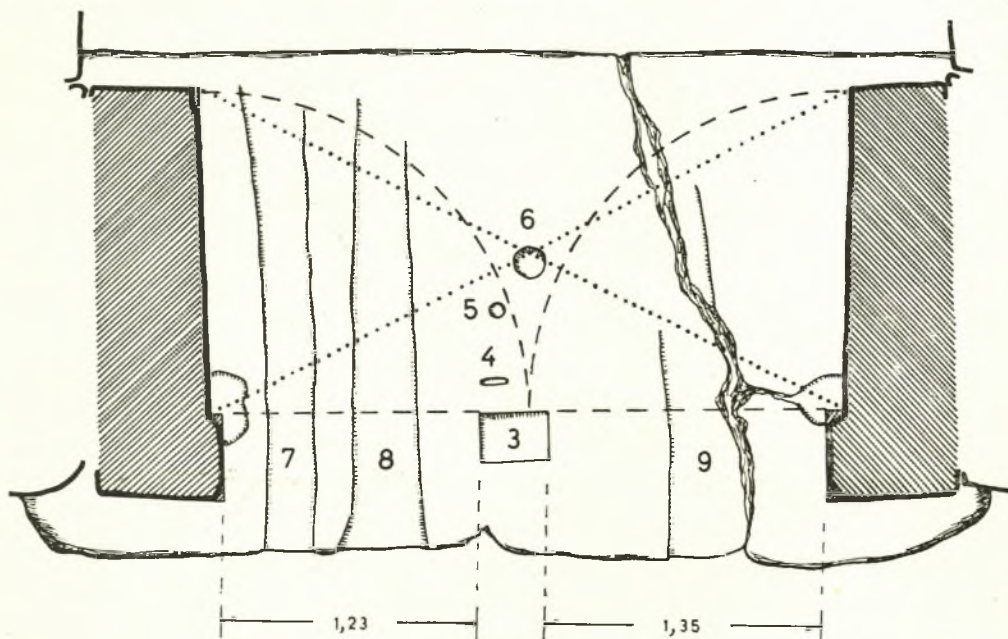
Εἰς τί ἐχρησιμοποιεῖτο δὲν φαίνεται εὐκόλως. Ἡ θέσις του ὅμως ἐν σχέσει πρὸς τὸ σκάλισμα 3, ἐπιπλέον δὲ τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις του δίδουν ἴσως τὴν ἀπάντησιν. Πράγματι, ἔχει μῆκος 0.12 καὶ πλάτος περίπου 0.02, γενικῶς δὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς ἀναλογίας ὑποδοχῆς σύρτου, προσαρμοσμένου καθέτως εἰς τὸ κάτω μέρος κινητοῦ θυροφύλλου μὲ προορισμὸν νὰ τὸ ἀκίνητῃ εἰς ὠρισμένην θέσιν. Ἐπιπλέον, εἶναι παράλληλον πρὸς τὴν Ν. ὄψιν τοῦ σκαλίματος 3 (πού εὐρίσκεται, καθὼς φαίνεται καὶ εἰς τὸ σχ. 2, ἐπὶ τῆς εὐθείας τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς κλειστῆς θύρας) καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὴν ὄψιν αὐτὴν 0.13 μ. Εὐρίσκεται δηλαδὴ ἀκριβῶς εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν διὰ νὰ δεχθῇ σύρτην, συγκρατοῦντα κλειστὸν τὸ ἀριστερὸν (ἀνατολικὸν) θυρόφυλλον, ἐνόσω τὸ δεξιὸν παρέμενε ἀνοικτόν. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸ πάχος τῶν θυροφύλλων, ὑπολογιζόμενον μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὰ 0.115¹. Ἐχρησίμευε δηλαδὴ εἰς περιπτώσεις μειωμένης κυκλοφορίας, ὁπότε ἡ θύρα ἐκρατεῖτο μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνοικτή. Ἐὰν πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 468 π.Χ. ἱστορικοὺς χρόνους ἢ εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς εἶναι ἄδηλον.

Τὸ κυκλικὸν λάξευμα 5 (σχ. 1 καὶ πίν. 8α καὶ 9α) ἔχει τὸ σχῆμα κάπως ἀκανονίστου τμήματος σφαίρας διαμέτρου 0.085 καὶ ἐλάχιστον βάθος. Ἰχνη ἐργα-

1 Διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πάχους τῶν θυροφύλλων τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ὑπάρχει, ὡς ἔνδειξις, ἡ διάμετρος τῶν ὑποδοχῶν τῶν στρογγύλων τῶν θυρῶν (0.13 μ.) πού ἀσφαλῶς θὰ συνέλιπτε σχεδὸν πρὸς αὐτό. Ἐχομεν ὅμως, ἐπὶ πλέον, καὶ ἄλλο, ἀπολύτως ἀσφαλές στοιχείον: Εἰς κάθε παραστάδα, ἡ ἐπιφάνεια τῆς βραχείας προεξοχῆς τῆς πρὸς συγκράτησιν τῶν θυροφύλλων προσδιορίζει τὴν γραμμὴν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς θύρας ὅταν αὐτὴ ἦτο κλειστή. Ἡ θέσις, ἀφ' ἑτέρου, τοῦ ἐγκαρσίου μοχλοῦ πού ἔκλειε τὴν θύ-

ραν, καθοριζομένη ἀπὸ τὴν τετράγωνον ὑποδοχὴν του τὴν λαξευμένην ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς παραστάδος, συμπίπτει, μὲ περιθώριον 1 περίπου ἑκατοστοῦ, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τῆς θύρας. Ἡ ἀπόστασις ἐπομένως μεταξὺ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ μοχλοῦ καὶ τῆς φυλλοδόχου προεξοχῆς ἰσοῦται πρὸς τὸ πάχος τῶν θυροφύλλων. Ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀπόστασις αὐτὴ, μετρούμενη ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς ὑποδοχῆς (πού παρουσιάζουν πάντως διαφορὰν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς) κυμαίνεται, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ὀπὴ ἔχει κοπῆ κάπως λοξά, μεταξὺ 0.115 καὶ 0.128.

λείου δὲν φαίνονται, οὔτε ὑπάρχει κανένα στοιχείον πὺν νὰ δεικνύῃ ποῖος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεώς του. Εὐρίσκεται, καθὼς φαίνεται καὶ εἰς τὸ σχ. 2, μέσα εἰς τὴν περιοχὴν πὺν ἐκάλυπτε στρεφόμενον τὸ ἀριστερὸν θυρόφυλλον, καὶ πολὺ πλησίον τοῦ οὕτω διαγραφομένου τόξου. Ἴχνη ἐργαλείου δὲν σώζει. Ἐνα ὅμως ἀπὸ τὰ χαράγματα τοῦ κατωφλίου τὰ προοριζόμενα διὰ τὰ ὑποζύγια (τὸ 10^{ον} ἀπὸ Β.) διέρχεται ἀπὸ ἐπάνω του καὶ φθάνει μέχρι τῶν χειλέων, τὰ ὁποῖα μάλιστα χαράζει μέχρι τινός (σχ. 1 καὶ πίν. 9α). Τὸ λάξευμα δηλαδὴ ἔγινεν ὅταν τὰ χαράγματα ὑπῆρχον ἤδη καὶ διέκοψεν ἑνὸς τὴν συνέχειαν. Εἶναι λοιπὸν μεταγενέστερον καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη, συνεπῶς δὲ πιθανώτατα ἐλληνιστικόν.

Σχέδ. 2.

Ἡ στρογγύλη ὀπή 6 (σχ. 1, βλ. καὶ πίν. 8α καὶ 9α) διαμέτρου 0.15 καὶ βάθους 0.10 εὐρίσκεται σχεδὸν ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου, ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴν πὺν ἐκάλυπταν περιστρεφόμενα τὰ θυρόφυλλα (σχ. 2, διακεκομμένα καμπύλαι γραμμαί). Ἐχει σχῆμα κανονικὸν ἀλλὰ ὄχι αὐστηρῶς κυκλικόν. Τὰ τοιχώματά της εἶναι ἐντελῶς κάθετα, ὁ πυθμὴν της ἐπίπεδος καὶ ἡ γωνία τοῦ τοιχώματος μὲ τὸν πυθμὴν κάπως στρογγυλεμένη. Ἡ ἐπιφάνεια εἰς τὸ ἐσωτερικόν της εἶναι λειασμένη κατόπιν προσηκτικῆς ἐπεξεργασίας χωρὶς ὅμως νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἄψογον στιλπνότητα τῶν ὑποδοχῶν τῶν στροφίγγων εἰς τὸ ὑπερθύρον. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὕδατος καὶ τῶν χωμάτων πὺν τὴν ἐκάλυψαν κατὰ καιροῦς, ἐνῶ αἱ ὀπαι τοῦ ὑπερθύρου, προστατευμένοι ἀπὸ τὰς καιρικὰς ἐπιδράσεις, διετήρησαν ἀκόμη καὶ τὸ πρόσθετον γυάλισμα τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν συχνὴν περιστροφὴν τῶν στροφίγγων. Δὲν διατηρεῖ πούθενά ὀποιοδήποτε ἴχνος ἐργαλείου, φαίνεται δὲ νὰ ἔχη ἀνοιχθῆ με τρύπανον, καὶ μά-

λιστα σωληνωτόν, καὶ νὰ ὑπέστη ἐν συνεχείᾳ μίαν πρόσθετον λείανσιν τῶν τοιχωμάτων της, ἰδίως εἰς τὸν πυθμένα. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦ ΜΥΛΩΝΑ¹ ἐκφράζοντος τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἐχρησίμευεν ἴσως ὡς ὑποδοχὴ ξυλίνου στελέχους συντελοῦντος εἰς τὴν στερέωσιν τῶν κλειστῶν θυροφύλων. Δεδομένου ὅμως ὅτι παρόμοιος κοντός, προκειμένου νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τοῦτο, θὰ ἔπρεπε νὰ στηθῆ ἰσχυρῶς ἀπὸ τοῦ κατωφλίου πρὸς τὴν κλειστὴν θύραν, τὰ δὲ κάθετα τοιχώματα τῆς ὀπῆς ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ βάθος της ἀποκλείουν οἰανδήποτε ἄλλην θέσιν πλὴν τῆς κατακορύφου, θὰ πρέπει νὰ δοθῆ ἄλλη ἐξήγησις διὰ τὴν χρησιμότητα τῆς ὀπῆς αὐτῆς.

Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὸ ὕψος της δὲν φθάνουν μέχρι τῶν χειλέων της, ἀλλὰ, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ σκάλισμα 3, σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 5-8 ἑκατοστῶν ἀπὸ αὐτὰ (σχ. 1 καὶ πίν. 9α). Ἐπὶ πλέον ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τὴν ἰδίαν στιλπνὴν καὶ φαινομενικῶς ὑπερουψωμένην ἐπιφάνειαν, ὅπως καὶ εἰς τὸ 3. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ὀπὴ εἶναι παλαιότερα ἀπὸ τὰ χαράγματα. Πόσον παλαιότερα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προσδιορισθῆ. Τὸ σχῆμά της ὅμως, αἱ διαστάσεις της καὶ πρὸ παντὸς ἡ κατασκευὴ της συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς πιθανότητος νὰ ἀνάγεται εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, πρᾶγμα ποὺ καθιστᾷ, ἀφ' ἐτέρου, τὴν παρουσίαν της ἀκόμη περισσότερον δυσεξήγητον.

Μένουν πρὸς ἐξέτασιν τὰ τρία ἀθλάκια, 7, 8 καὶ 9 εἰς τὸ σχ. 1 (βλ. καὶ πίν. 8α), ποὺ διασχίζουν τὸ κατώφλιον κατὰ τὸ πλάτος του. Ἀπὸ αὐτὰ, τὸ 7 εἶναι τὸ ἀνατολικώτερον καὶ τὸ σχετικῶς καλύτερα διατηρημένον. Εἶναι στενόν, ρηχόν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον παράλληλον πρὸς τὴν Α. παραστάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέχει περίπου 0.25, μὲ πλευρὰς ἀρκετὰ εὐθυγράμμους, ὅχι ὅμως πολὺ ὀμαλῶς κομμένας. Εἰς τὸ Β. ἄκρον του ποὺ συμπίπτει πρὸς τὴν Β. πρόσοψιν τοῦ κατωφλίου ἔχει πλάτος 0.23, αὐτὸ δὲ διατηρεῖ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διαδρομῆς του. Τὸ ἀρχικὸν βάθος τῆς κοίτης ἀπὸ τὰ χεῖλη του εἶναι 0.05, εἰς τὴν συνέχειάν του πρὸς Ν. ὅμως γίνεται ὀλονὲν ρηχότερον, κατὰ τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς διαδρομῆς του δὲ τὸ πλάτος του φθάνει τὰ 0.27 ἐνῶ συγχρόνως σβῆνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου, εἰς ἀπόστασιν 0.20 περίπου ἀπὸ τὴν Ν. πλευρὰν του, τὴν ὁποίαν δὲν φθάνει. Τὰ χεῖλη του δὲν εἶναι κάθετα, ἀλλὰ λοξὰ πρὸς τὰ μέσα (σχ. 1, ἄποψις καὶ τομὴ Α-Α), μάλιστα δὲ ἀνομοίως λοξά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς χείλους εἰς τὸ ἄλλο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον τοῦ ἰδίου χείλους. Ἡ κοίτη του καλύπτεται ἐν μέρει ἀπὸ τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα, ποὺ παρακολουθοῦν τὴν ἐκβάθυσίν του καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἔγιναν μετὰ τὴν κατασκευὴν του. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοίτης του αὐτῆς παρουσιάζουν κάπως μεγαλύτεραν φθορὰν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου, τοῦτο δὲ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν διὰ μέσου αὐτῆς ροὴν τῶν ὑδάτων.

Τὸ 8 εἶναι γενικῶς ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον καὶ ἔχει χαραχθῆ πλησίον

¹ Ancient Mycenae, σ. 25.

του, ὄχι ὁμως ἐντελῶς παράλληλον πρὸς αὐτὸ ἢ πρὸς τὴν παραστάδα. Τὰ χεῖλη του εἶναι ἀρκετὰ ἀνώμαλα, λοξὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοίτης του, κατὰ τόπους δὲ μὲν διακρίνονται λόγῳ τοῦ μικροῦ του βάθους. Πολὺ πλατὺ εἰς τὸ Β. ἄκρον του (0.43), ὅπου σχηματίζει εἰς τὴν Β. ὄψιν τοῦ κατωφλίου ἕνα εἶδος ἐκροῆς, στενεύει ἀποτόμως εἰς τὰ 0.34, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ προοδευτικῶς μέχρι τὰ 0.22, ὅσον δηλαδὴ εἶναι τὸ πλάτος του εἰς τὸ Ν. τέρμα του, ἐκεῖ ὅπου σβήνει χωρὶς νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ὄψεως τοῦ κατωφλίου. Εἰς τὸ Β. στόμιόν του εἶναι ὄχι μόνον πλατύτερον ἀλλὰ καὶ βαθύτερον ἀπὸ τὸ 7 (σχ. 1, ἄποψις). Ἡ κοίτη του ὁμως παρουσιάζεται ἀνωφερῆς πρὸς Ν. τόσον, ὥστε εἰς τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου νὰ ἔχη ἤδη βάθος 0.02 - 0.03, μικρότερον δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχον τοῦ 7, εἰς δὲ τὸ Ν. ἄκρον του νὰ σβήνῃ πρὶν ἀπὸ αὐτό. Ἐπιπλέον εἶναι ἀρκετὰ ἀνώμαλος καὶ ἀνισοβαθῆς. Εἰς τὸ μέσον τοῦ πλάτους της, κοντὰ εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ αὐλακίου, ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοτεινοχρῶμους χάλικας πὺ συνθέτουν τὸν ἀμυγδαλίτην καὶ πὺ εἶναι ἀπὸ τὰ σκληρότερα συστατικά του ἔχει μείνει ἄκοπος, ἐξέχει δὲ τόσον ὥστε νὰ φθάνῃ εἰς ὕψος μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ δυτικὸν χεῖλος τοῦ αὐλακίου. Τὸ αὐτό, εἰς μικρότερον ὁμως κλίμακα, παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλα σημεία της. Πολλὰ ἀπὸ τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα τὸ διασχίζουν (συνολικῶς 18), ἀκολουθοῦν δὲ, ὑπερπηδῶντα τὰ χεῖλη, τὴν ἐκβάθυσιν τῆς κοίτης του χωρὶς αὐτὰ τὰ ἴδια νὰ γίνονται αἰσθητικῶς ρηχότερα. Εἶναι ἄρα καὶ αὐτό, ὅπως καὶ τὸ 7, προγενέστερον τῶν χαραγμάτων.

Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ 9 πού, συμμετρικὸν περίπου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου πρὸς τὸ 8 (βλ. σχ. 1), δὲν ὀφείλεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς ἀνθρωπίνην ἐπέμβασιν. Ὡς δυτικὸν του χεῖλος χρησιμεύει μέχρι τινὸς ἢ πλευρὰ τῆς ρωγμῆς τοῦ λίθου πὺ παρουσιάζει μεγάλην καὶ ἀπότομον διαφορὰν ὕψους (0.12 μ.) ἀπὸ τὴν κοίτην του (σχ. 1, ἄποψις). Τὸ ἀνατολικὸν του χεῖλος εἶναι σαφὲς μόνον εἰς τὸ πρὸς Β. ἄκρον του, ὅπου ἐξέχει περὶ τὰ 0.04 ἀπὸ τὴν κοίτην του, παρακολουθεῖται δὲ πρὸς Ν. ἐπὶ διαστήματος 1 περίπου μέτρον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον παράλληλον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀκανονίστου καὶ λοξῆς ρωγμῆς. Εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ χεῖλος σβήνει, ἢ δὲ ρωγμὴ διασχίζει τὸ πλάτος τοῦ αὐλακίου λοξῶς πρὸς Α. Συνέχεια τοῦ δυτικοῦ χείλους του πρὸς Β. τοῦ σημείου τομῆς του ἀπὸ τὴν ρωγμὴν ὑπάρχει, ἐπὶ μήκους 0.60 μ. περίπου πρὸς Ν., εἶναι ὁμως ἀσαφῆς καὶ παρακολουθεῖται μὲ δυσκολίαν, μαντευομένη μᾶλλον παρὰ ὄρατῆ. Εἶναι δηλαδὴ τὸ βραχύτερον ἀπὸ τὰ τρία αὐλάκια, μὲ ἐμφανῶς διαμορφωμένα καὶ τὰ δύο χεῖλη μόνον μέχρι τοῦ ἡμίσεος περίπου τοῦ πλάτους τοῦ κατωφλίου, ἐνῶ ἢ Δ. του πλευρὰ προεκτείνεται ὀλίγον ἀκόμη πρὸς Ν. χωρὶς ὁμως νὰ φθάνῃ οὔτε τὴν νοτίαν του ὄψιν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ σημεῖον ὅπου φθάνουν τὰ ἄλλα δύο.

Ἡ κοίτη του εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνώμαλος καὶ ἀνισοβαθῆς. Εἰδικῶς εἰς τὸ Β. ἄκρον της εἶναι βαθύτερα κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ χείλους της ἀπὸ ὅσον εἰς τὸ μέσον, ἀπὸ ὅπου ὁμως χαμηλώνει πάλιν πρὸς τὴν ἄλλην πλευράν, καὶ μάλιστα ἀποτόμως, λόγῳ τῆς ρωγμῆς τοῦ λίθου (βλ. σχ. 1, ἄποψις καὶ πίν. 8α).

Ἡ δὲ κατεύθυνσίς του, προφανῶς ἐπειδὴ παρακολουθεῖ τὴν ρωγμὴν ποῦ ἀποτελεῖ τὴν μίαν πλευρὰν του, εἶναι λοξὴ πρὸς τὸ κατώφλιον καὶ πρὸς τὰ ἄλλα δύο, ὅπως παρατηρεῖ ἤδη ὁ SCHLIEMANN, ποῦ τὸ ἀποκαλεῖ μάλιστα, μὲ κάποιαν ὑπερβολήν, ἡμικυκλικόν¹. Καὶ ἡμικυκλικὸν μὲν δὲν εἶναι, εἶναι ὅμως σαφῶς καμπύλον καί, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, σχεδὸν ἀσχημάτιστον.

Τὰ αὐλάκια αὐτὰ ἀναφέρονται γενικῶς εἰς τὴν περὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων βιβλιογραφίαν, ὅχι ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἢ μὲ τὴν αὐτὴν συχνότητα. Τὸ πρῶτον, τὸ 7, μνημονεύουν εἰδικῶς μόνον ὁ WACE² καὶ ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ³, τὸ θεωροῦν δὲ καὶ οἱ δύο ὡς ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Οἱ παλαιότεροι εἴτε ὁμιλοῦν ἐν γένει περὶ αὐλακίων, εἴτε περιορίζονται εἰς τὰ ἄλλα δύο ὁσάκις εἰσέρχονται εἰς λεπτομερείας. Ὡς πρὸς αὐτὰ ὅμως, τὸ 8 δηλαδὴ καὶ τὸ 9, ὅλοι συμφωνοῦν μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι εἶναι τὰ ἴχνη ποῦ ἔσκαψαν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ τροχοὶ τῶν ἀρμάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐνδεχομένως τροχοφόρων ποῦ ὑποτίθεται ὅτι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηναίων. Ὅλοι, πλὴν τῶν δύο ἀνασκαφῶν τῆς πύλης.

Μετὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν τοῦ 1841, ἡ σχετικὴ ἐκθεσις τοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὰ ἀναφέρει, χωρὶς νὰ καθορίσῃ τὸν ἀριθμὸν των, ὡς σχετικὰ πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῶν θυρωμάτων ἢ χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων⁴. Τέσσαρα ἔτη ἀργότερον, εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῶν ταξιδιωτικῶν ὁδηγῶν τοῦ J. MURRAY, ὁ LEAKE, μὴ εὐρισκόμενος πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπῶς χωρὶς νὰ τὰ ἔχῃ ἰδῆ, τὰ ὀνομάζει ἴχνη τροχῶν⁵. Ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς, ποῦ ἠσπιάσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλοι⁶ ἐξεφράσθη ἐντόμως ὁ SCHLIEMANN⁷ λέγων ὅτι πρόκειται περὶ ἀποχετεύσεων τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς, συνεφώνησε δὲ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ PERROT⁸. Ὁ WACE ὅμως ἐπανάφερε τὴν ἄποψιν τοῦ LEAKE εἰς τὴν συζήτησιν⁹ ἔκτοτε δὲ τὴν ἠκολούθησαν ὅλοι μέχρι σήμερον¹⁰. Μερικοὶ ἀμφισβητοῦν μόνον τὴν χρονολόγησιν των εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, θεωροῦν δὲ ὅτι ἴσως ἔγιναν ἀπὸ ἄρματα μεταγενέστερα¹¹.

Ὡς πρὸς τὸ 7 δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία: Εἶναι ἀσφαλῶς ἔργον ἀνθρωπίνης χει-

¹ Ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς 4 Νοεμβρίου 1876 καὶ Mykenae, σ. 138.

² BSA 25, 1921 - 23, σ. 14, Mycenae, σ. 53.

³ Ancient Mycenae, σ. 25.

⁴ ΠΑΕ 1841, σ. 138.

⁵ J. MURRAY, Handbook for Travellers in Greece, ἔκδ. 1845, σ. 110. Εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτὴν τὸ περὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων κείμενον δημοσιεύεται ἀνυπόγραφον, χωρὶς νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ὅπως ἔχει εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ 1854, σ. 261 καὶ 1872, σ. 276. Εἰς τὴν ἐπομένην ἐκδοσιν, τοῦ 1884, κυκλοφορήσασαν 8 ἔτη μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ 6 ἔτη μετὰ τὸ βιβλίον τοῦ Schliemann, ἡ σχετικὴ περιχοπὴ παρατίθεται αὐτουσίᾳ, ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ὅμως καὶ μὲ τὴν ὑπογραφὴν Leake.

⁶ M. BUSCH, Griechenland, Reisehandbuch, 1859, σ. 109, ὅπου ὀμιλεῖ περὶ δρόμου ὁδηγοῦντος πρὸς τὴν

πύλην καὶ χαραγμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ J. P. MAHAFFY, Rambles and Studies in Greece, 1876, σ. 257.

⁷ Ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς του, 4 Νοεμβρίου καὶ 8 Νοεμβρίου 1876, ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Times ἀπὸ 28 Νοεμβρίου 1876 (MEYER, H. SCHLIEMANN, Briefwechsel II, σ. 63 - 64) καὶ Mykenae, σ. 137.

⁸ PERROT - CHIRIEZ, VI, σ. 314.

⁹ BSA 25, 1921 - 23, σ. 14 καὶ, ἀργότερον, Mycenae, σ. 53.

¹⁰ K. MÜLLER, Tiryns III, σ. 71. G. KARO, RE XV, ἐν λ. Mykenai, σ. 1021. F. MATZ, Die Agäis, Hdb. der Archäologie, 2, 1, σ. 286. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Μυκηναεὶς καὶ Τίρυνθα, σ. 32. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 25. KIRSTEN - KRAIKER, Griechenlandkunde, ἔκδ. 1962, σ. 373.

¹¹ K. MÜLLER, G. KARO, F. MATZ, ἔ. ἀ.

ρὸς μὲ προσορισμὸν τὴν ἀποστράγγισιν τοῦ κατωφλίου καὶ τοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πύλης χώρου. Ἄφ' ἑνὸς εὐρίσκεται εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ θιροφύλλου ὅταν τοῦτο ἦτο ἀνοικτὸν κατὰ μῆκος τῆς παραστάδος, ὥστε νὰ ἀποκλείεται τροχὸς ἄρματος νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ χωρὶς τὸ ἄκρον τοῦ ἄξονός του νὰ προξενήσῃ ζημίαν εἰς τὴν θύραν. Ἄφ' ἑτέρου δὲν ἔχει ἀντίστοιχον εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ κατωφλίου, ὅπως θὰ ὄφειλεν, ἐφ' ὅσον τὰ ἴχνη αὐτά, χαρασσόμενα ἐπὶ ἐπιφανείας μὲ ἐνιαίαν σκληρότητα, σώζονται πάντοτε, ὡς εἰκός, διπλά. Ἐπὶ πλέον, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἀποκλείεται τὸ 7 νὰ ἔχῃ σκαφή ἀπὸ τροχοῦς, οἱ λόγοι ὅμως αὐτοὶ δὲν ἰσχύουν μόνον δι' αὐτό, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ δύο ἄλλα ἐξ ἴσου.

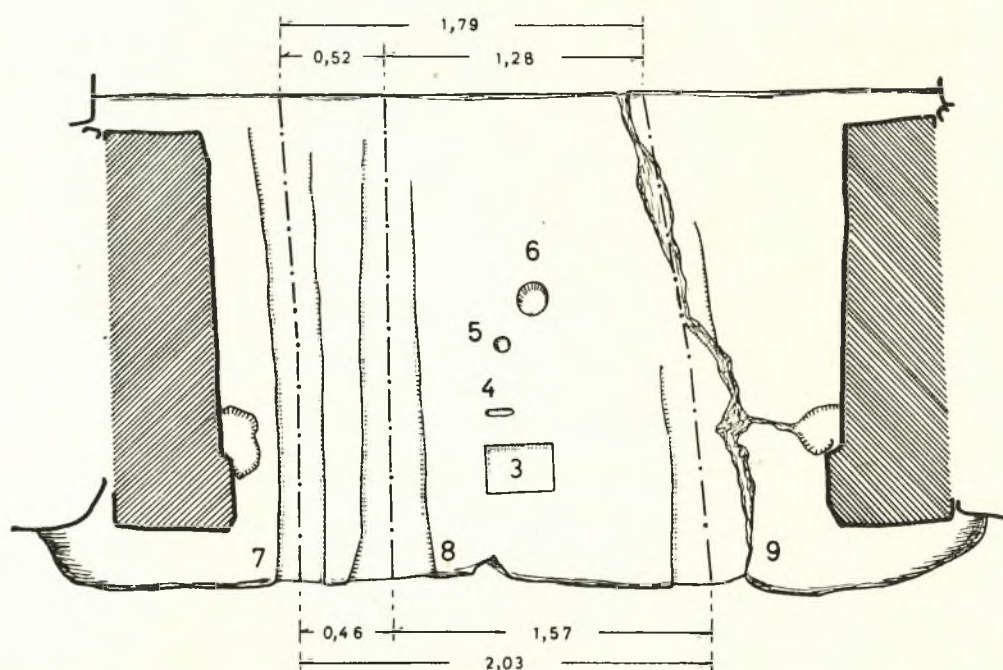
Οἱ τροχοὶ τῶν ἁρμάτων, καθὼς καὶ οἰουδήποτε ἄλλου τροχοφόρου, ὅταν ἀκολουθοῦν συνεχῶς καὶ κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἰδίαν διαδρομὴν, χαράσσουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἴχνη των ποὺ εἶναι κατ' ἀρχὰς ἀβαθῆ, πλησιέστατα τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμπίπτοντα καὶ σχετικῶς συγκεχυμένα, εἰς τὸ σύνολόν των δὲ πλατύτερα τοῦ τροχοῦ ποὺ τὰ ἐδημιούργησε. Βαθμηδὸν ὅμως, ὅσον βαθύτερα γίνονται τὰ ἴχνη, τόσον αἱ πρὸς τὰ πλάγια κινήσεις τοῦ τροχοῦ περιορίζονται, ἐν τέλει δὲ διαμορφώνεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀρχικοῦ καὶ τροπὸν τινὰ πολλαπλοῦ αὐλακίου στενότερον καὶ μόνιμον πλέον ἴχνος, ποὺ ἔχει ὡς πλάτος τὸ πάχος ἀκριβῶς τοῦ τροχοῦ καὶ ποὺ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου γίνεται ὅλον ἐν βαθύτερον καὶ περισσότερον ἐκπεφρασμένον. Τὰ ἴχνη αὐτὰ ἀκριβῶς, τὰ ἐσωτερικὰ καὶ στενότερα, λείπουν ἀπὸ τὰ αὐλάκια τῆς πύλης, διότι δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν τροχοφόρα μὲ τροχοῦς πάχους 25 καὶ 30 ἑκατοστῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Καὶ αὐτὸ ὅμως ἐὰν συνέβαινε, θὰ ἔπρεπε τοῦλάχιστον τὰ ἴχνη αὐτὰ νὰ εἶναι ὅμοια μεταξύ των. Εἶναι ὅμως, ἀντιθέτως, ἀνισοπλατῆ, τόσον αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὅσον καὶ τὸ ἕνα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄλλο. Ἐπὶ ἀποστάσεως μικροτέρας τῶν 2.40 μ., ὅσον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου, τὸ 7 μὲ ἀρχικὸν πλάτος 0.23 εὐρύνεται πρὸς Ν. κατὰ 0.04, τὸ 8, πλάτους εἰς τὸ στόμιόν του 0.43, στενεύει κατὰ 0.18, τὸ δὲ 9 χάνει ἀπὸ τὰ ἀρχικά του 0.36 τοῦλάχιστον 0.02 μέχρι τοῦ σημείου ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθηθῇ.

Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι παράλληλα μεταξύ των. Ἐὰν φέρει κανεὶς τοὺς κατὰ μῆκος ἄξονας διὰ μέσου τῆς κοίτης των (σχ. 3) παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄξονες αὐτοὶ ἀκολουθοῦν διαφορετικὴν κατεύθυνσιν ὁ καθένας. Συγκεκριμένως ὁ ἄξων τοῦ 7 σχηματίζει γωνίαν πρὸς Α., ὁ ἄξων τοῦ 8 εἶναι εὐθύγραμμος, ὁ τοῦ 9 δὲ κάμπτεται καὶ αὐτὸς ὅπως ὁ τοῦ 7 ἀλλὰ ὑπὸ ἄλλην γωνίαν. Ἐκτὸς τούτου, καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ γενικὴ των μόνον κατεύθυνσις, φαίνεται εὐθὺς ὅτι ἐπὶ ἀποστάσεως τόσον περιορισμένης ὅσον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου τὸ 7 ἀποκλίνει ἀπὸ τὸ 8 κατὰ 0.06, τὸ 9 συγκλίνει πρὸς τὸ 8 κατὰ 0.29 τὸ δὲ 8 καὶ τὸ 9 συγκλίνουν κατὰ 0.24. Ἴχνη τροχῶν τοῦ ἰδίου ὀχήματος ποὺ νὰ μὴ εἶναι παράλληλα μεταξύ των δὲν νοοῦνται. Τὰ δὲ αὐλάκια αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶν παράλληλα κατὰ οἰονδήποτε συνδυασμὸν.

Τὸ 7 θεωρεῖται ἀπὸ ὅλους ὡς ἀποχέτευσις, καθὼς εἶδομεν. Καὶ δικαίως. Τὸ

9 ὅμως πὸν ἔγινε δεκτὸν ὡς ἀμαξοτροχιά, ὡς ἀποτέλεσμα δηλαδὴ μηχανικῆς ἐπιδράσεως ἀπὸ ἀνθρώπινον κατασκεύασμα, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον δημιούργημα τῆς φύσεως, διότι ἡ πρὸς Δ. πλευρά του εἶναι ἡ φυσικὴ ρωγμὴ τοῦ ἀμυγδαλίτου, πρὸς τὴν φορὰν καὶ τὸ σχῆμα τῆς ὁποίας προσηρμόσθη ἡ ἀπέναντί της τεχνητῆ. Ἐὰν ὅμως τὸ 7 καὶ τὸ 9 δὲν ἔχουν γίνεαι ἀπὸ τροχούς, τότε ἀσφαλῶς οὔτε καὶ τὸ ἐναπομένον μοναδικὸν 8. Ἄλλωστε, ἡ διάκρισις τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δύο, ἐν προκειμένῳ δὲ τοῦ 7 ἀπὸ τὸ 8 καὶ τὸ 9, παραβλέπει ὅτι καὶ τῶν τριῶν ἡ κατασκευὴ, αἱ διαστάσεις, ἡ διάταξις καὶ αἱ ἀναλογίαι παρουσιάζουν τόσας ὁμοιότητας ὥστε κατ' ἀρχὴν καὶ προτοῦ ἀποφανθῆ κανεῖς περὶ

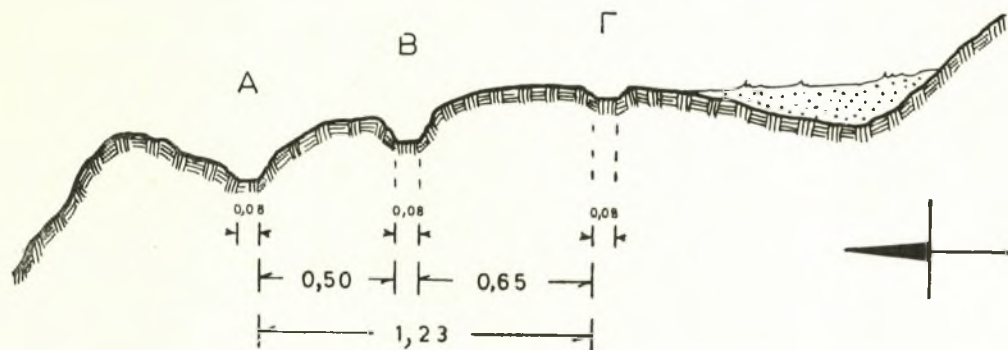

Σχέδ. 3.

τῆς χρησιμότητός των νὰ προκύπτῃ μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ αὐλάκια αὐτὰ ἔγιναν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἴδιον σκοπὸν. Δὲν εἶναι δυνατὸν λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ τὸ ἕνα, τὸ 7, ὡς ἀποχέτευσις, καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο ὡς κάτι ἄλλο, κατὰ μείζονα λόγον δὲ ὡς ἔχνη σαμμένα ἀπὸ τροχούς.

Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀνάγκη νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἐπιχειρήματα προκύπτοντα ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τοῦ κατωφλίου μόνον, διότι ἔχνη ἀπὸ τοὺς τροχούς μυκηναϊκῶν ἀρμάτων ὑπάρχουν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων. Τὰ προσιτώτερα σημερον εὐρίσκονται χαραγμένα εἰς τὸν βράχον τῆς βορείας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, κάτω περίπου ἀπὸ τὴν Β. Πυλίδαν καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀρχαίου δρόμου πρὸς Ἀνατολὰς πὸν συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὸν σημερινὸν κοινοτικὸν δρόμον πρὸς τὴν Περσεϊάν καὶ τὸ Μπερμπάτι. Τὰ ἔχνη αὐτὰ σώζονται, σαμμένα ἀπὸ τοὺς τροχούς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφεροῦς πρὸς Β. βράχου, ἐπὶ μήκους κάπως

μεγαλυτέρου τοῦ 1 μ., εἶναι δὲ τριπλᾶ (πίν. 9β). Τὸ τέταρτον ποὺ τὰ συνεπλήρωνεν ἀντιστοιχεῖ πρὸς σημεῖον ὅπου ὁ βράχος σχηματίζει κοιλότητα καὶ δὲν διετηρήθη. Ἡ διαδρομὴ των εἶναι περίπου ἐπὶ εὐθείας, αὐτὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ εἶναι αὐστηρῶς παράλληλα μεταξύ των καὶ πολὺ κανονικά (σχ. 4). Εἰς τὸ χεῖλός των εἶναι πλατύτερα, τὸ δὲ ἄνοιγμά των ἐκεῖ ὅπου οἱ τροχοὶ ἀρχικῶς ἐταλαντεύοντο μέχρις ὅτου σκάψουν βαθύτερα τὴν κοίτην των ποικίλλει κάπως (τὸ Α ἔχει πλάτος εἰς τὸ χεῖλός του 0.20, τὸ Β 0.22, τὸ Γ 0.17). Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κοίτη τῶν τροχῶν εἶναι χαραγμένη κανονικώτατα καὶ ἔχει παντοῦ τὸ αὐτὸ πλάτος (0.08) ποὺ ἀντιστοιχεῖ προφανῶς πρὸς τὸ πάχος τοῦ τροχοῦ. Τὰ ἴχνη αὐτά, μαζὶ μὲ τὸ μὴ διατηρηθὲν τέταρτον, ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικὰ ζεύγη τροχῶν, εἰς δύο διαδρομὰς δηλαδὴ ποὺ ἠκολούθουν τὰ κυκλοφοροῦντα ἄρματα καὶ ποὺ ἐτέμνοντο, διότι τὸ πλάτος τῶν μυκηναϊκῶν δρόμων δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὑπαρξιν δύο ἀνεξααρ-

Σχέδ. 4. Τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Β. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως.
Τομὴ ἀπὸ Ν. πρὸς Β.

τήτων γραμμῶν κυκλοφορίας. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς κοίτης Α εἰς τὴν Β (0.50) εἶναι πολὺ μικρὰ διὰ τὴν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ πλάτος τροχοφόρου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Β εἰς τὴν Γ (0.65). Προφανῶς λοιπὸν τὸ ἓνα ζεύγος τροχῶν ἔσκαψε τὰ ἴχνη Α καὶ Γ, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόστασις (1.23 μ.) εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ἄνοιγμα μεταξύ τῶν τροχῶν ἑνὸς συνήθους ἄρματος ἢ ἀμάξης² τὸ δὲ ἐνδιάμεσον Β θὰ συνανῆκε μὲ τὸ τέταρτον, τὸ μὴ διατηρηθὲν.

Ἡ διαμόρφωσις, αἱ διαστάσεις, αἱ μεταξύ των ἀποστάσεις, ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν αὐθεντικῶν αὐτῶν ἰχνῶν τῶν μυκηναϊκῶν τροχοφόρων εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ αὐτάκια τοῦ κατωφλίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Καὶ τὰ αὐτάκια αὐτὰ εἶναι ἀναμφιβόλως ὄχιτοὶ μὲ προορισμὸν νὰ ἀποστραγγίζουν τὴν ἐσωτερικῶς τῆς Πύλης περιοχὴν ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, λαξευθέντες ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν ἡ ἀχρηστευσις τῶν ἀποχετεύσεων τῆς ἀκροπόλεως κατέστησε τὴν κατασκευὴν των ἀναγκαίαν. Ἡ περιοχὴ αὐτή, ἡ μεταξύ τῆς Πύλης, τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α καὶ τῆς κεκλιμένης ἀνόδου συγκεντρώνει ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν

1 Βλ. STEFFEN, Karten von Mykenae, σ. 10 καὶ ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς, σ. 24.

2 Πρβλ. μεταξύ ἄλλων, τὰ ἀντίστοιχα ἀνοίγματα τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἰς τὸ Πομπήιον παρὰ τὸ Δί-

πυλον (1.38 μ.), τὰ Μικρὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευσίνας (1.32 μ.) καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Παναθηναίων (1.50 μ., ἢ. THOMPSON, Hesperia 29, 1960, σ. 330).

δυσαναλόγως μεγάλην ποσότητα υδάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν περιορισμένην τῆς ἔκτασιν, λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ ἀνδῆρου καὶ τῆς ἀποτόμου κατωφερείας τοῦ βράχου πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τῶν τοίχων τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α πρὸς Δυσμᾶς τῆς, πού ἐμποδίζουν τὴν ταχεῖαν ἀπομάκρυνσίν των. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐκτίσθη ἡ πύλη καὶ διερρυθμίσθη ἡ αὐλὴ εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς, κατεσκευάσθη καὶ σύστημα ἀποχετεύσεως ἀπὸ δύο εὐρυχώρους κτιστοὺς ὄχετοὺς¹ πού ἀπεμάκρυναν τὰ ὄμβρια ὕδατα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τείχους δυτικῶς τῆς Πύλης, ἀκολουθοῦντες τὴν φυσικὴν κλίσιν τοῦ βράχου². Ἡ κεκλιμένη ἄνοδος, ὅταν ἐκτίσθη ἀργότερον³, ἐφωδιάσθη καὶ αὐτὴ μὲ ἓνα τοῦλάχιστον ὄχετον⁴ πού, ἀποστραγγίζων μεγάλο μέρος τῶν υδάτων τῆς, τὰ ἠμπόδιζε νὰ προστεθοῦν εἰς τὰ ὕδατα τῆς αὐλῆς. Σημειωτέον ἐπιπροσθέτως ὅτι τὸ μέρος τῆς αὐλῆς αὐτῆς τὸ ἐκτεθειμένον εἰς τὰς βροχὰς ἦτο τότε μικρότερον ἀπὸ ὅ,τι ἀργότερον, διότι τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν Πύλην τμήμα τῆς ἦτο στεγασμένον⁵. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ ποσὸν τῶν ὀμβρίων υδάτων πού εὑρισκε διεξοδὸν διὰ τοῦ κατωφλίου ἦτο ἀσφαλῶς μικρόν, καὶ θὰ ἀπεμακρύνετο γρήγορα καὶ εὐκόλως.

Τὸ ἀποχετευτικὸν αὐτὸ σύστημα ἐλειτούργησε μέχρι τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅποτε, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τῆς ἀκροπόλεως, ἐγκατελείφθη καὶ ἠχρηστεύθη⁶. Ὄταν, ἀργότερον, πιθανῶς δὲ ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους, ἡ ἀκρόπολις καὶ μαζί μὲ αὐτὴν καὶ ἡ πύλη ἐγνώρισαν πάλιν περίοδον συστηματικῆς χρησιμοποίησεως τὸ πρόβλημα τῶν υδάτων πού ἀσφαλῶς κατέκλυζον τὴν αὐλὴν ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν ἐχρειάσθη νὰ λυθῇ ἐκ νέου. Ἀπὸ τὰ ὄστρακα τοῦ γεμίσματος τῶν παλαιῶν ὄχετῶν γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ἀποφράξουν καὶ νὰ τοὺς θέσουν εἰς λειτουργίαν, οὔτε κατεσκεύασαν νέους, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὴν λύσιν πού μαρτυρεῖ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου: Ἔσκαψαν δηλαδὴ τρία αὐλάκια, μὲ τὸ κατάλληλον πλάτος καὶ τὴν ἀπαιτουμένην κλίσιν ὥστε νὰ παρέχουν διεξοδὸν εἰς τὰ λιμνάζοντα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν ὕδατα καὶ νὰ τὰ ὀδηγοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλην, ὅπου τὰ παρέσυρε πλέον ἢ κατωφέρεια. Τὸ ἓνα μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ (τὸ 9) δὲν ἐχρειάσθη κὰν νὰ τὸ λαξεύσουν ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀπλῶς τὸ προσήρμωσαν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ρωγμὴν τοῦ λίθου⁷. Ἐπειδὴ δὲ ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν υδάτων συνέρρεεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς, λόγῳ τῆς ἀποτόμου κλίσεως τοῦ βράχου πρὸς Α.

1 ΜΥΛΩΝΑΣ, Ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηναίων, ΑΕ 1958 (Ἀθήναι 1961), σ. 192.

2 Τοὺς ὄχετοὺς αὐτοὺς ἀνεκάλυψε πρῶτος ὁ SCHLIEMANN (Μυκεναί, σ. 89) ἀνέσκαψε δὲ συστηματικῶς ὁ WACE (BSA 25, 1921-23, σ. 62 καὶ πίν. I) καὶ ἀργότερον ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Ἔργον 1958, σ. 121).

3 Ἔργον 1958, σ. 121-122 καὶ 1959, σ. 93-94.

4 Ἔργον 1958, σ. 122.

5 WACE, BSA 25, 1921-23, σ. 17 καὶ πίν. XVIII.

6 WACE, BSA 25, 1921-23, σ. 62.

7 Τοῦτο ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη τεκμήριον διὰ τὸ ὅτι τὰ αὐλάκια εἶναι μεταγενέστερα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων: Ὄταν ἐλαξεύθη τὸ 9, ἡ ρωγμὴ εἶχε τὴν μορφήν πε-

ρίπου πού ἔχει καὶ σήμερα. Ἀλλὰ τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν συνέβαινε ἀρχικῶς. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ κατασκευασταὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐπιβλητικῆς αὐτῆς πύλης ἐποθεύθησαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατωφλίου ἓνα λίθον πού παρουσίαζε τόσο ἐμφανὲς καὶ βαθύ ἐλάττωμα. Ὁ ἀρχικὸς κομμὸς τοῦ λίθου θὰ πρέπει νὰ ἦτο πολὺ περισσότερο ἐπιπόλαιος καὶ περιορισμένος ἀπὸ ὅ,τι τὸν κατέστησαν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἡ διαβρωτικὴ ἐπίδρασις τῶν υδάτων καὶ αἱ ἐκ τῶν παραστάδων καὶ τῆς ὑπερκατασκευῆς τῆς πύλης δημιουργούμεναι διατηρητικαὶ τάσεις (βλ. καὶ Ἔργον 1958, σ. 120).

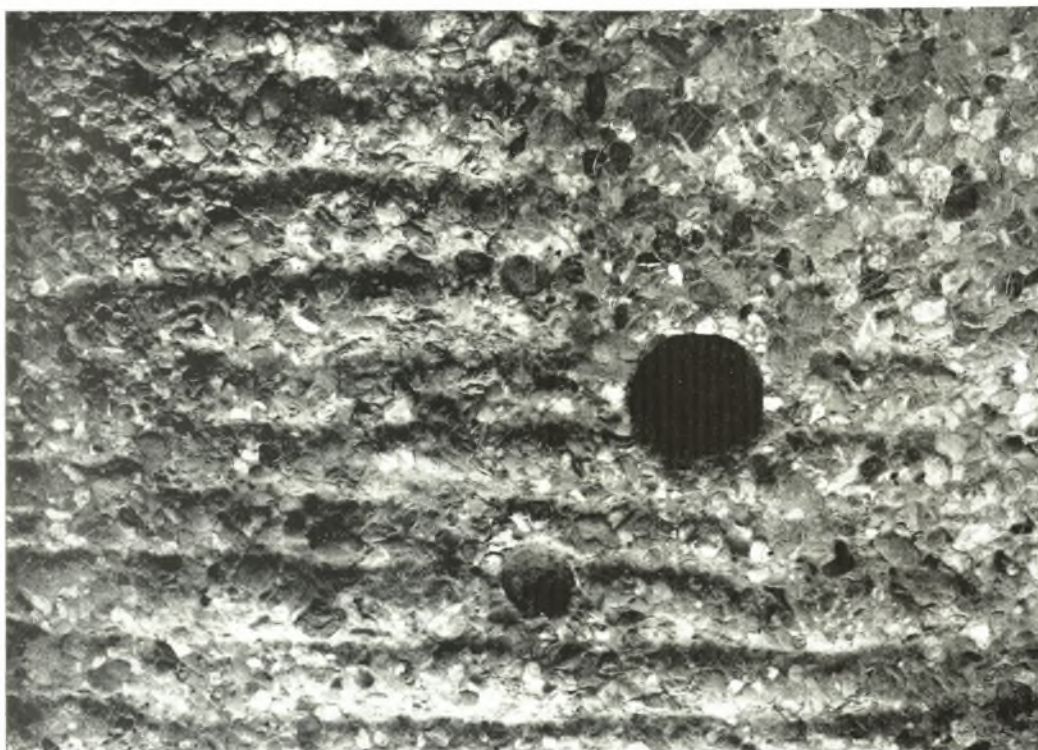

α. Τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων, ἐκ τῶν ἔσω.

β. Τὸ τετράπλευρον σκάλισμα εἰς τὸ μέσον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου, ἀπὸ Δ. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς εἰς τὸ βάθος διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου.

α. Τὸ κυκλικὸν λάξευμα καὶ ἡ ὄπη εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου.

β. Ἰχνη τροχῶν ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου εἰς τὴν βορείαν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηθῶν.

της καὶ τῶν διαφόρων ὑπερκειμένων κατασκευῶν, ἐλάξουσιν εἰς τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ κατώφλιου, τὸ ἀνατολικόν, δύο αὐλάκια, τὸ 7 καὶ τὸ 8, μεγαλύτερα καὶ τὰ δύο ἀπὸ τὸ 9. Ἴσως τὰ δύο αὐτὰ νὰ μὴ ἐλαξέυθησαν συγχρόνως ἀλλὰ τὸ ἓνα νὰ προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν διεπιστώθη ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ἄλλου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ νεώτερον καὶ τελευταῖον θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ εἶναι τὸ 7, διότι τὸ 8 φαίνεται νὰ ἔχη ὑποστῆ κάπως μεγαλύτεραν φθοράν, εἶναι δὲ καὶ συμμετρικὸν πρὸς τὸ 9. Ἡ χρονικὴ διαφορὰ ὅμως αὐτῆ, καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρξε, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως μεγάλη.

Εἶναι λοιπὸν τὰ αὐλάκια 7, 8 καὶ 9 μεταγενέστερα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅπως ἐπίσης τὸ σκάλισμα 3 καὶ τὸ λάξευμα 4. Ἀκόμη ὑστερώτερα, ὅπως εἶδομεν, εἶναι τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα, ἀργότερα δὲ κατεσκευάσθη τὸ 5. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ αὐλάκια θὰ κατεσκευάσθησαν ὅταν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου εἶχε κτισθῆ ὁ ἀρχαϊκὸς ναός. Τὸ σκάλισμα 3 φαίνεται νὰ εἶναι σύγχρονον ἢ κάπως νεώτερον, προγενέστερον ὅμως τῆς καταστροφῆς τοῦ 468 π. Χ., τὸ δὲ λάξευμα 4 ἢ σύγχρονον πρὸς αὐτὸ ἢ ἑλληνιστικόν. Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῶα θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον, ὅποτε ἡ συστηματικὴ καὶ πυκνὴ κατοίκησις τοῦ χώρου τῆς ἀκροπόλεως θὰ συνεπήγετο καὶ τὴν κυκλοφορίαν ὑποζυγίων διὰ τῆς πύλης, τὸ δὲ λάξευμα 5 δὲν φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ μεταγενέστερον τῶν. Ἀσφαλῶς μυκηναϊκαὶ καὶ σύγχρονοι φυσικὰ πρὸς τὴν πύλην εἶναι αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἡ ὀπή 6 ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦλάχιστον ὅτι εἶναι παλαιότερα ἀπὸ τὰ χαράγματα καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ της δὲν φέρει τὰ ἔχνη μεθόδου καὶ ἐργαλείων ἀσυμβιβάστων πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως οὔτε εἰς τὴν ἐχρησίμευσεν εἶναι φανερὸν οὔτε καὶ ἡ χρονικὴ της τοποθέτησις εἶναι βεβαία.

Ἀφαιρουμένων λοιπὸν τῶν διαφορῶν ἐπεξεργασιῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων ποὺ ἀλλοίωσαν τὴν ἐμφάνισίν του, τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων παρουσιάζει πλήρη σχεδὸν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἀνάλογα κατώφλια τῆς Τίρυνθος, τὰ μόνον πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθῆ¹. Ἡ δὲ λεία καὶ ἐπίπεδος ἐπιφάνειά του ἀσφαλῶς συνέτεινεν εἰς τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν ἀδιαταράκτου μεγαλείου ποὺ ἐπροξένει ἡ πύλη εἰς ὅσους τὴν ἀντίκρουζον.

ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

¹ Εἰς τὴν Τίρυνθα, τόσον τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῆς ὀχυρώσεως ὅσον καὶ τὸ τοῦ προτύλου ἔχουν ὡς μόνον ἐπεξεργασίας τὰς κοιλότητας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν στροφίγγων (DÖRPFELD ἐν SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 221 καὶ K. MÜLLER, Tiryns III, σ. 71). Εἰς τὴν

ἀκρόπολιν τοῦ Γλαῖ τὰ κατώφλια τῶν πυλῶν ἦσαν κτιστὰ ἀπὸ πλακοειδεῖς λίθους (ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1957, σ. 51 καὶ Ἔργον 1960, σ. 40) εἰς δὲ τὴν Ἀσίην καὶ τὰς Ἀθήνας δὲν διετηρήθησαν οὔτε αἱ πύλαι οὔτε τὰ κατώφλια.